

UDK: 711.585/.586-163:005.418(234.3)
doi:10.5379/urbani-izziv-2022-33-01-03

Prejeto: 31. 1. 2022
Sprejeto: 29. 3. 2022

Manca KROŠELJ
Tomaž PIPAN
Naja MAROT

Kako učinkovite so politike EU za prenovu razvrednotenih območij? Študija primera alpskih industrijskih krajin v malih in srednje velikih mestih

Mala in srednje velika industrijska mesta v Alpah so običajno na obrobni območjih in so pogosto razvrednotena. Navedeno je večinoma posledica tega, da so se industrijske krajin v zadnjih dveh letih spremenile v razvrednotena območja, katerih prenovu ovira več dejavnikov. Med njimi so upad števila prebivalcev, slabšanje poslovnih priložnosti, draga okoljska sanacija in zahtevno upravljanje preobrazbe. Avtorji v članku proučujejo, katere možnosti za prenovu imajo alpska mesta z razvrednotenimi industrijskimi območji, katero podporo zagotavlja Evropska unija in koliko razvojnega potenciala se dejansko na ta način v celoti uresniči. Obravnavana so

štiri obrobna območja v štirih alpskih državah: v Avstriji, Franciji, Italiji in Sloveniji. Izsledki kažejo, da veljavne politike EU nezadostno urejajo razvrednotena območja. Finančne spodbude so razpršene med več viri, zaradi česar jih je težko črpati, poleg tega na proučevanih območjih ni zadostnega znanja in zmogljivosti za pridobitev sredstev, ki jih potrebujejo za to, da svoje zamisli pretvorijo v uspešne zgodbe o prenovi.

Ključne besede: mala in srednje velika mesta, prenova razvrednotenih območij, alpske regije, analiza politik, politike EU

1 Uvod

Štirideset let po začetku pobud za prenovu v Združenem kraljestvu (Oc in Tiesdell, 1991; Parkinson, 1988) je prenova razvrednotenih območij postala ena izmed prednostnih nalog alpskih regij (Modica, 2019). V okviru evropskih programov Interreg so se izvajali nadnacionalni projekti, v katerih je bila prenova obravnavana z večdimenzionalnega vidika (tj. financ, oblikovanja, regionalnega razvoja in okolja) (Wirth idr., 2012; Harfst, 2015; Görmar in Harfst, 2019; Bole idr., 2020; Marot in Harfst, 2020), alpski deležniki pa se z navedeno temo še do pred kratkim niso kaj dosti ukvarjali. V alpskih urbanih središčih (npr. v Torinu, Münchnu in Innsbrucku) je bila prenova razvrednotenih območij že prej prepoznana kot politično in razvojno vprašanje, na obrobni alpskih območjih pa je bil večji poudarek na spopadanju z demografskimi spremembami, ustvarjanju inovacij in varovanju naravnih virov (Dax, 2008; Steinicke idr., 2012; Humer in Palma, 2013; Bausch idr., 2014; Marot idr., 2015; Chilla idr., 2019). Do zdaj se je tako samo nekaj raziskav, ki so se osredotočale na alpski prostor, ukvarjalo z izzivi, povezanimi z rabo zemljišč, vključno z razvrednotenimi območji (Cortinovis in Geneletti, 2018; Cotic, 2019; Modica, 2019; Migliorati in Veronesi, 2020).

Razvrednotena območja so večplasten pojav. Opredelimo jih lahko kot zemljišča ali objekte, ki so bili zgrajeni in so se nekoč uporabljali, danes pa se morda ne uporabljajo več v celoti. Razvrednoteno območje je lahko prazno, razpadajoče in onesnaženo ter lahko negativno vpliva na okoliški prostor (Alker idr., 2000; Bergatt Jackson idr., 2006), kar pogosto velja za nekdanja industrijska območja (Jigoria-Oprea in Popa, 2017; Walker, 2000). Poznamo številne definicije razvrednotenih območij, v tem članku pa sta izpostavljeni samo dve. Prva je povzeta po Yountovi (2003: 25), ki navaja, da bi morala konceptualna definicija razvrednotenih območij vsebovati nedvoumne izraze ter oblikovalcem politike in izvajalcem omogočiti širok manevrski prostor pri obravnavi dvojne narave razvrednotenih območij kot okoljskih in ekonomskih problemov. Druga definicija, ki naj bi bila med evropskimi državami najbolj znana, izhaja iz projekta Cabernet (2006): razvrednotena območja so tista, ki so skupaj z okoliškimi zemljišči prizadeta zaradi preteklega izrabljanja, so zanemarjena ali premalo izkoriščena, imajo lahko resne probleme z onesnaževanjem, ležijo predvsem na urbanih območjih in je zanje poseg nujen zato, da bi jih lahko spet koristno uporabljali. Številni projekti, ki jih je financirala EU, na primer Clarinet (2002), Cabernet (2006), Cobraman (2009) in Timbre (2012), so se osredotočali na razvrednotena območja in pristope k njihovi prenovi. Thornton idr. (2007) in Vanheusden (2009) so proučevali pobude EU in posameznih držav ter ugotovili, da države članice za reševanje te problematike uporabljajo raznovrstne pobude in

pristope. Med najpomembnejšimi pobudami so bili omenjeni nacionalni programi, na primer nemška prizadevanja, kot jih je predstavila nemška agencija za okolje (Stallmann, 2014), ali francoska prizadevanja (EUGRIS, 2021), ki segajo v osemdeseta leta 20. stoletja. Številne države, tudi Slovenija (Lampič idr., 2017; Cotic in Kerbler, 2019; Cotic in Ažman Momirski, 2020) in Češka (Skrabal, 2020), veliko naporov vlagajo v pripravo registrov in kategorizacijo razvrednotenih območij.

Razvrednotena območja so bila na ravni EU obravnavana s sprejetjem Evropske perspektive prostorskega razvoja (ESDP, 1999), nato pa so bila na podlagi koncepta teritorialne kohezije vključena v kohezijsko politiko. V Teritorialni agendi 2020 (Territorial agenda of the European Union 2020, 2011) so bila razvrednotena območja prepoznana kot območja, katerih vrednost bi se lahko povečala z razvojnimi pobudami. V Teritorialni agendi 2030 (Territorial agenda 2030, 2020) so območja, za katera sta značilna gospodarska preobrazba in industrijski prehod, omenjena kot območja z različnimi razvojnimi potenciali in izzivi. Poleg tega agenda podpira lokalni razvoj in izkoriščanje razvojnih potencialov regij EU. Harfst idr. (2020) so razvrednotena območja opredelili kot notranji potencial malih in srednje velikih mest, za katera se je v angleščini uveljavila kratica SMESTO (ang. *small- and medium-sized towns*), ta je bila prvič uporabljena v okviru projekta ESPON: The Role of Small and Medium-Sized Towns (Vloga malih in srednje velikih mest) (ESPON, 2006). Harfst idr. (2020) so razvrednotena območja najprej uvrstili med naravne potenciale, nato pa so navedli, da so najpomembnejši dejavniki, ki omejujejo prenovu takih območij, pomanjkanje človeških virov in znanja o tem, kako učinkovito črpati sredstva EU.

Avtorji v članku obravnavajo prizadevanja za prenovu razvrednotenih območij v alpskem prostoru. Nekateri raziskovalci (Sielker, 2016; Teston in Bramanti, 2018) so področje upravljanja alpskega prostora ocenili kot zahtevno in večšlastno. Stalnica na področju upravljanja tega prostora je program Območje Alp, ki strateško in finančno podpira nadnacionalne projekte. Razvrednotena območja so v programskem obdobju 2014–2020 spadala v prednostno področje 3 – Alpski prostor, primeren za bivanje, in njegov cilj 1: Trajnostno vrednotenje kulturne in naravne dediščine v alpskem prostoru. V raziskavi, predstavljeni v tem članku, so bila razvrednotena območja opredeljena kot alpske industrijske krajine. Navedeni izraz se nanaša na okvir raziskav, ki so jih izvedli partnerji projekta trAILs v okviru programa Interreg Območje Alp (2018–2021) in v katerih so podrobno proučili možnosti preobrazbe in prenove nekdanjih malih in srednje velikih industrijskih mest v alpskih regijah s prostorskega, socialnega, gospodarskega in okoljskega vidika ter z vidika ocenjevanja politik (Weilacher idr., 2021). Da bi pojasnili okvir, v katerem se sprejemajo pobude za prenovu v alpskem prostoru, so avtorji v tem članku

najprej proučili, kako dobro zdajšnje politike EU usmerjajo in pospešujejo prenovno industrijskih krajin, nato so analizirali državne upravne okvire, na katere se morajo zanašati regije, nazadnje pa so se osredotočili še na znane finančne instrumente in spodbude EU na teh območjih ter proučili, koliko jih je ovrednotenih kot podporni instrument za prenovno razvrednotenih območij in v kakšnem obsegu. Raziskava temelji na štirih študijah primera, v katerih avtorji proučujejo razmere v mestih Eisenerz na avstrijskem Štajerskem, L'Argentière-la-Bessée v francoskem departmaju Hautes-Alpes, Borgo San Dalmazzo v italijanski pokrajini Cuneo in Tržič na Gorenjskem. Pri analizi je bil uporabljen pristop od spodaj navzgor, saj so regionalne razvojne agencije navedena območja izbrale na podlagi splošnih projektnih meril (tj. mesto ali širše območje z večjo razvrednoteno industrijsko krajino, potrebno prenovne).

V članku je najprej predstavljena uporabljena metodologija, nato okvir EU, na koncu pa še rezultati študij primera. V razpravi so se avtorji osredotočili na izkušnje, pridobljene v alpskem prostoru in širše, ter na dejavnike, ki ovirajo prenovno alpskih industrijskih krajin na izbranih območjih.

2 Metoda

Raziskava je bila metodološko razdeljena v tri faze. Najprej je bila opravljena kabinetna raziskava industrijskih krajin v malih in srednje velikih alpskih mestih na naddržavni ravni (tj. na

ravni EU). Sledila je podrobnejša analiza območij študij primera, v kateri so avtorji proučili veljavne državne, regionalne in lokalne politike ter oblikovali vprašalnik, s katerim so želeli izvedeti več o akterjih in pobudah na regionalni in lokalni ravni. Vprašalnik so izpolnili štirje predstavniki regionalnih razvojnih agencij (Krošelj idr., 2020).

Analiza politik EU se je osredotočala na pregled dokumentov, povezanih s politiko na ravni EU in makroregij, ki se nanaša na alpske industrijske krajine. Avtorji so najprej zbrali dokumente s področij, pomembnih za prenovno te krajine, in jih po vsebini razdelili na splošno področje (krovni dokumenti, kot so ustave in celoviti strateški načrti, tudi na področju prostorskega in regionalnega načrtovanja) ter na področja industrije, biotske raznovrstnosti, energetike, kulture in kmetijstva. Avtorji so nameravali med pomembnejša področja vključiti tudi turizem, a niso našli nobene skupne politike EU, ki bi se nanašala izključno na turizem.

V prvi fazi so pregledali 16 dokumentov, ki so vključevali 12 strategij, tri pogodbe in en letni program dela s področja kulturne politike (glej preglednico 1). Večina pregledanih dokumentov se je nanašala na obdobje 2011–2020, kar sovpada s proračunskim obdobjem EU (2014–2020) in strategijo Evropa 2020 (2010). Starejši dokumenti, kot sta Alpska konvencija (Alpine convention, 2011) in Evropska konvencija o krajini (European landscape convention, 2000), so bili v pregled vključeni zato, ker so obravnavali pravo geografsko območje

Preglednica 1: Pregledani dokumenti, razdeljeni po področjih

Področje	Politike
Splošno	Strategija Evropa 2020 (Europe 2020 Strategy, 2010)
	DG REGIO: Strateški načrt 2016–2020 (Evropska komisija, 2016b)
Načrtovanje (prostorsko, regionalno)	Teritorialna agenda Evropske unije 2020 (Territorial agenda of the European Union 2020, 2011)
	Leipziška listina o trajnostnih evropskih mestih (Leipzig charter on sustainable European cities, 2007)
	Alpska konvencija (Alpine Convention, 2011)
	Strategija EU za alpsko regijo – EUSALP (EUSALP, 2014)
	EUSALP: akcijska skupina 2 (Evropska komisija, 2015)
Industrija	Evropska konvencija o krajini (European landscape convention, 2000)
	DG GROW: Strateški načrt 2016–2020 (Evropska komisija, 2016a)
	Prenovljena strategija industrijske politike EU (A renewed EU industrial policy strategy, 2017)
Biotska raznovrstnost	Strategija EU za biotsko raznovrstnost do leta 2020 (EU Biodiversity strategy to 2020, 2011)
Energetika	Energija 2020 (Energy 2020, 2011)
Kultura	Nova evropska agenda za kulturo (Evropska komisija, 2018b)
	Letni program dela Ustvarjalne Evrope za 2019 (Evropska komisija, 2018a)
Kmetijstvo	Skupna kmetijska politika (Evropska komisija, 1999)

ali so bili najpomembnejši dokument na temo krajin. Večino dokumentov je odobrila Evropska komisija, pripravili pa so jih njeni generalni direktorati ali jih je sprejel Svet Evrope. Ker se je v času raziskave že približevalo naslednje proračunsko obdobje (2021–2027), so avtorji na kratko pregledali tudi novejšo politiko, zlasti najnovejšo kohezijsko politiko kot instrument, ki podpira prostorski razvoj malih in srednje velikih mest. Navedenih politik niso proučili na enak način kot že prej omenjene, saj takrat še niso bile na voljo končne različice.

Analiza je temeljila na iskanju ključnih besed v izbranih angleških različicah dokumentov politik. Ključne besede so bile izbrane na podlagi pogostih izrazov in opisov, povezanih z alpsko industrijsko krajino, ki so jih odobrili strokovnjaki v projektni skupini. Uporabljene so bile te ključne besede v angleščini: *reactivation, reconversion, redevelopment, regeneration, remediation, restoration, reuse, brownfield, degradation, derelict, fallow land, marginal, pollution, polluted, vacant, wasteland, Alps, alpine, cultural heritage, industry, industrial, landscape, mountain, periphery, peripheral, rural in small and medium-sized towns*.

Podatki o mestih, izbranih za študije primera, so bili analizirani na podlagi regionalnih poročil projektnih partnerjev in vprašalnikov, ki so se osredotočali na to, kako uspešne so regije pri izvajanju pobud EU. Regionalna poročila so vsebovala informacije o upravnem okviru regij: o upravnih ravneh, upravljanju, načrtovalskih ali drugih instrumentih, mreži regionalnih in lokalnih akterjev ter njihovem interesu in stopnji vpliva pri odločanju o prenovi razvrstjenih območij. Z vprašalniki pa so bili zbrani bolj ciljno usmerjeni in podrobnejši podatki, med drugim tudi o osebnih izkušnjah z uporabo spodbud EU za prenavo razvrstjenih območij in o trenutnih izzivih, s katerimi se regije spopadajo. Za lažjo primerjavo proučevanih regij so podatki temeljili na ravneh klasifikacije teritorialnih enot NUTS 2 in NUTS 3.

3 Proučevana območja

Proučevana območja so manjša območja blizu glavnih mest držav (glej sliko 1). Njihova glavna skupna značilnost je industrijska preteklost, a njihove gospodarske dejavnosti niso vedno enake. Gospodarstvo na proučevanem območju v Avstriji temelji na proizvodni dejavnosti, ki postopno prehaja v servisni sektor, na izbranih območjih v Franciji in Sloveniji pa se gospodarstvo iz industrije preusmerja v turizem. Stopnja brezposelnosti je najvišja na avstrijskem Štajerskem, najnižja pa na Gorenjskem. Vsem območjem so skupne težave pri preobrazbi in odseljevanje zlasti mladih v večje mestne aglomeracije.

3.1 Eisenerz in območje nekdanjega plavža v Münichtalu (Avstrija)

Gospodarstvo v mestu se danes iz industrije preusmerja v turizem. Za razvrsteno območje nekdanjega plavža v predelu Münichtal se je nedavno zanimalo mnogo vlagateljev, zanj so bili izdelani navdihujoči razvojni načrti in predstavljene številne zamisli (npr. zasnova preoblikovanja Eisenerza iz leta 2006), dejansko pa je bilo izvedenih le malo sprememb. Glavna težava so onesnaženost okoliškega prostora, visoki stroški sanacije in še ne raziskane priložnosti, ki jih lahko območje ponudi morebitnim vlagateljem (Pechhacker in Tiffner, 2019).

3.2 L'Argentière-la-Bessée in nekdanja tovarna Péchiney (Francija)

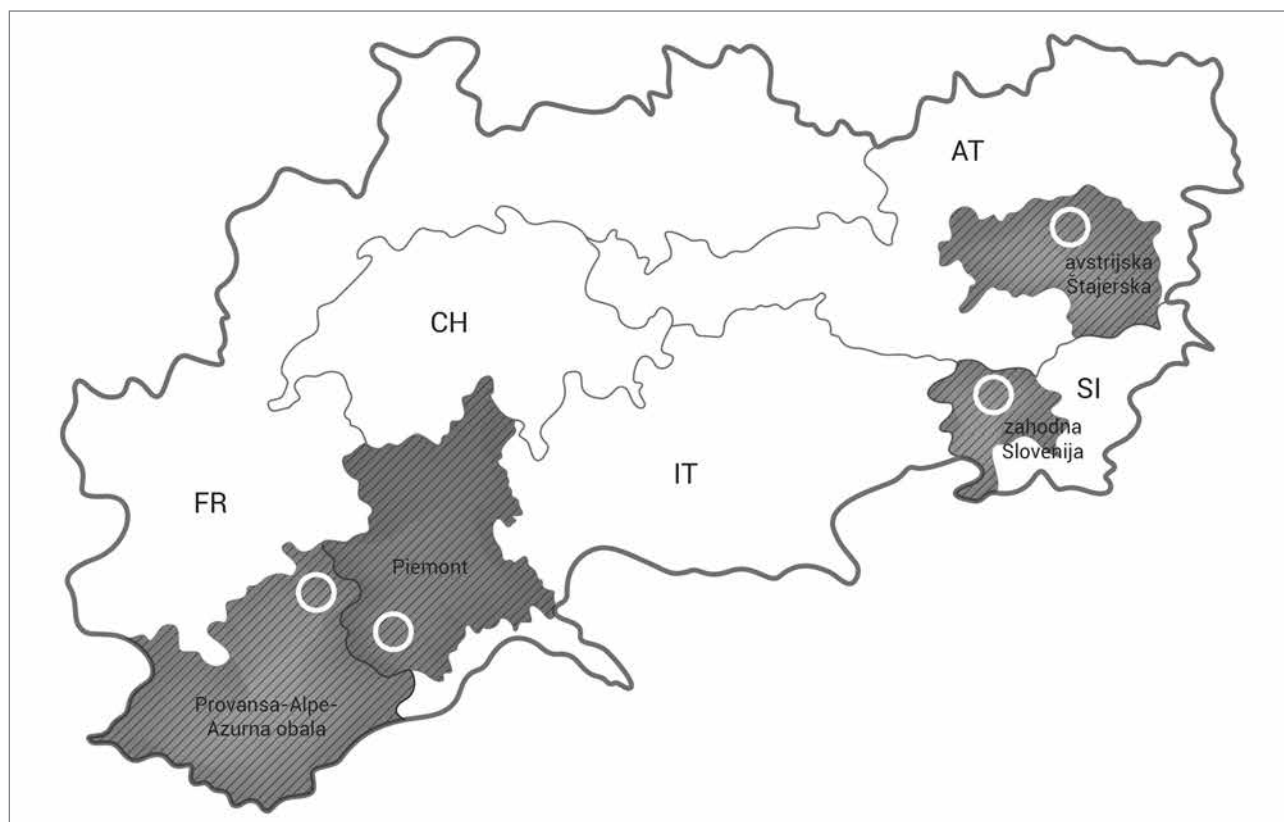
Podobno kot v Eisenerzu se tudi to mesto preusmerja v športni turizem. Razvrsteno industrijsko območje na bregu reke Durance je bilo z nedavno sanacijo, ki jo je izvedla javna agencija za medobčinsko sodelovanje, že uspešno prenovljeno. Sanacija tovrstnih industrijskih območij je v Franciji splošna praksa, podprta z državnimi finančnimi spodbudami. Čeprav tovrstni programi financirajo samo začetne faze sanacije, prihodnjim vlagateljem zmanjšajo vsaj nekaj finančnega bremena. Današnje stavbe in odprt prostor na saniranem območju v glavnem uporabljajo lokalna mala in srednje velika podjetja, od katerih se mnoga ukvarjajo z industrijskimi in turističnimi storitvami in proizvodi (Kleitzi, 2019).

3.3 Borgo San Dalmazzo in cementarna Italcementi (Italija)

Mesto proučuje nove razvojne priložnosti, ki jih omogoča gastronomija, in možnosti prenove območja cementarne v turistične namene. Trenutno cementarna še vedno delno obratuje. Ker ni vseh dokumentov politik, ki bi reševali problematiko razvrstjenih industrijskih območij, lokalni uradniki in vlagatelji nimajo prave podpore za prenavo območja. Poleg tega lokalne oblasti nimajo ustreznih instrumentov ali pristojnosti, da bi lahko preprečile onesnaževanje okolja, ki ga povzroča industrijska raba območja (Abluton in Curato, 2019).

3.4 Tržič ter nekdanja bombažna predilnica in tkalnica (Slovenija)

Razvrsteno območje nekdanje Bombažne predilnice in tkalnice Tržič je bilo pred kratkim uspešno prenovljeno, tako da čedalje več njenih nekdanjih površin zdaj uporabljajo lokalna mala in srednje velika podjetja. Njena preobrazba je primer dobre prakse. Kompleks je v skupni lasti občine in zasebnega

Slika 1: Območja študij primera na ravni NUTS 2. Z belimi krogi so označena proučevana mala in srednje velika mesta (ilustracija: Manca Krošelj)

investitorja, lokalni uradniki pa se osredotočajo predvsem na prihodnje priložnosti, ki jih kompleks omogoča za trajnostni kulturni in športni turizem na tem območju. S tem v zvezi so bili izvedeni že številni posegi, na podlagi uspešnega javno-zasebnega partnerstva pa so bili sprejeti prostorski načrti, ki predvidevajo večnamensko rabo omenjenega prostora (stanovanja, trgovine in storitve splošnega pomena). Glavna težava so negotove prihodnje naložbe v to območje, saj regionalna uprava ne more samostojno odločati o strateški podpori dolgoročni prenovi razvrednotenih območij (Brankovič idr., 2019).

4 Rezultati analize politik

4.1 Obravnava problematike razvrednotenih območij na ravni EU

Avtorji so poskušali upravičenost alpske industrijske krajine dokazati z analizo vključenosti izrazov, ki se običajno uporabljajo v povezavi s to krajino, v dokumentih na naddržavni ravni upravljanja. V ta namen so proučili, katere politike in posledično katera področja najbolj podpirajo teritorialni razvoj malih in srednje velikih alpskih mest. Na podlagi iskanja in analize ključnih besed so ugotovili, da najbolj celovito podporo zagotavlja področje načrtovanja, in sicer Teritorialna agenda

Evropske unije 2020 (Territorial agenda of the European Union 2020, 2011). Analiza, opravljena na naddržavni ravni, kaže, da so v dokumentih vključene ključne besede v raznih kombinacijah, hkrati pa dokazuje, da je alpska industrijska krajina večplastna tema, ki jo obravnavajo številne stroke.

Na ravni EU so avtorje zanimale tri prvine politik: prepoznavanje tematike razvrednotenih območij in njena vključenost v veljavne dokumente politik, primernost ciljev politik za prenovu razvrednotenih območij in raznolikost finančnih spodbud, namenjenih razvrednotenim območjem.

4.2 Prepoznavanje teme razvrednotenih območij

Ključne besede *brownfield* (razvrednoteno območje), *redevelopment* (prenova) in *remediation* (sanacija) se presenetljivo niso pojavile v nobenem pregledanem dokumentu. Nekatere ključne besede so bile lahko preveč specifične, vendar sta izraza *brownfield* in *razvrednoteno območje* danes že dobro znana in se po vsej Evropi pogosto uporabljata za območja, ki se spopadajo s številnimi razvojnimi izzivi (Alker idr., 2000). V nasprotju z navedenim je izraz *small and medium-sized towns* (mala in srednje velika podjetja), ki se nanaša na predmet predstavljene raziskave, omenjen samo v Teritorialni agendi Evropske

unije 2020 (Territorial agenda of the European Union 2020, 2011), kjer je opredeljen kot »območja, ki zaostajajo in potrebujejo posebno pozornost z vidika razvoja«. Politike na splošno ne vsebujejo konotacij v zvezi z razvrednotenimi območji. Skupina ključnih besed brez konotacij se nanaša samo na morfološke značilnosti ali rabo prostora, npr. *industry* (industrija), *rural* (podeželsko) in *landscape* (krajina). Najdenih je bilo nekaj ključnih besed s pozitivno konotacijo, kot na primer *transformation* (preobrazba) in *transition* (prehod), ključnih besed z negativno konotacijo pa avtorji niso našli. Izjema je bila samo beseda *degradation* (razvrednotenje), ki se je pogosto pojavila na različnih področjih. Raba navedenega izraza v dokumentih politik nakazuje, da so razvrednotena območja v politikah prepoznana kot izziv ali problem. Zelo pogost izraz je bila *industrija*, kar je bilo pričakovano, glede na to, da so razvrednotena območja industrijskih regij običajno posledica nekdanje industrijske dejavnosti ali priložnost za prenovu, zlasti v okviru ponovne industrializacije EU, uvedbe konceptov regionalnega razvoja, kot je industrija 4.0, in/ali spodbujanja industrijske kulture.

Največ kombinacij ključnih besed je bilo najdenih v Teritorialni agendi Evropske unije 2020 (Territorial agenda of the European Union 2020, 2011), saj vsebuje smernice za regionalni razvoj in je zato že sama po sebi bolj celovita, in v Skupni kmetijski politiki (Evropska komisija, 1999), ki celovito obravnava različne vidike podeželskega in regionalnega razvoja.

4.3 Določitev ciljev politik

Skupaj so pregledani dokumenti vsebovali 92 ciljev in ukrepov, od katerih se jih je 30 nanašalo na alpsko industrijsko krajino. Večina je bila najdena v politikah na področjih načrtovanja in industrije. Splošno področje ter področja kulture, biotske raznovrstnosti in kmetijstva so imela vsaka po nekaj ciljev in ukrepov, ki so se nanašali na alpsko industrijsko krajino, najmanj pa jih je bilo najdenih v politikah na področju energetike. Na področju načrtovanja so avtorji našli najbolj celostne cilje, ki so se nanašali na skladen in trajnosten razvoj (alpskega) prostora, saj so se osredotočali na povečanje biotske raznovrstnosti, izboljšanje ozemeljskega povezovanja ter povezovanje ekoloških, krajinskih in kulturnih vrednot posameznih območij. Poleg tega podpirajo trajnostno rast, saj spodbujajo inovacije in preobrazbo industrijske zgradbe krajin, kar omogoča ustvarjanje novih delovnih mest ter opolnomočenje prebivalcev in podjetij.

Izjema je bilo področje prostorskega načrtovanja, na katerem avtorji niso našli pravno zavezujočih politik in posledic na naddržavni ravni. EU na navedenem področju ni sprejela akcijskih

načrtov, zato so avtorji kot cilje in ukrepe, ki se nanašajo na alpsko industrijsko krajino, upoštevali smernice, objavljene v Teritorialni agendi EU 2020 (Territorial agenda of the European Union 2020, 2011), Alpski konvenciji (Alpine convention, 2011) in Strategiji EU za alpsko regijo (EUSALP, 2014). Pri pregledu drugih področij (biotska raznovrstnost, kultura, kmetijstvo in energetika) niso odkrili ciljev in ukrepov, ki bi se neposredno nanašali na alpsko industrijsko krajino, razen tistih že omenjenih.

4.4 Pregled razpoložljivih finančnih spodbud

Na ravneh politik EU in v okviru skladov EU so na voljo najrazličnejše finančne spodbude, iz katerih se lahko črpajo sredstva za preobrazbo razvrednotenih območij alpske industrijske krajine. Poleg tega je namen proračuna EU izvajati politike in reševati izzive na podlagi dodeljevanja virov za naložbe, kar zagotavlja stabilnost načrtovanja po celotnem ozemlju EU. Dve tretjini proračuna EU se upravljata v partnerstvu z državami članicami prek evropskih strukturnih in investicijskih skladov. V povezavi z alpsko industrijsko krajino so avtorji proučili razpoložljivost in uporabnost tovrstnih finančnih spodbud za preobrazbo razvrednotenih območij.

Najpomembnejši skladi za alpsko industrijsko krajino so Evropski sklad za regionalni razvoj, Evropski socialni sklad, Kohezijski sklad in Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja. Največ finančnih spodbud za alpsko industrijsko krajino zagotavlja kohezijska politika, ki pokriva okoljske, gospodarske, socialne in druge vidike prenove območij. Najbolj vsestransko finančno podporo za alpsko industrijsko krajino zagotavlja program Interreg v okviru Evropskega sklada za regionalni razvoj, ki podpira sodelovanje evropskih regij s programi financiranja projektov. Navedeni finančni instrument podpira samo razvoj mehkih rešitev, kot so študije, platforme za mreženje, podatkovne zbirke in akcijski načrti, ki večinoma zahtevajo delno sofinanciranje. Poleg tega je konkurenca za pridobitev sredstev zelo močna, pri čemer se od prijaviteljev ali konzorcija partnerjev pričakuje, da imajo ustrezne izkušnje, spretnosti in motivacijo, da se uspešno prijavijo na različne razpise.

Iz navedenega je razvidno, da razvrednotena območja na ravni politik EU niso pomembna tema, hkrati pa ni ciljno usmerjene politike, ki bi se osredotočala samo nanje. Posredno so na voljo številne možnosti financiranja pobud za preobrazbo razvrednotenih območij, a so razpršene med programe in politike EU (npr. sklad za pravični prehod rudarskih območij v Evropi v okviru GD REGIO ali celostne teritorialne naložbe v trajnostno prenovu mest v okviru kohezijske politike).

5 Primerjava štirih študij primera

Vsa štiri izbrana mesta imajo bogato industrijsko zgodovino. Poleg vplivov razvrednotenih območij, ki se lahko različno vidijo, jih pestijo tudi manj vidne težave, kot je onesnaženost, poleg tega so tudi stroški njihove prenove tako visoki, da zasebni sektor noče prevzeti finančne odgovornosti za njihovo preobrazbo. Posledično se morajo mala ali srednje velika mesta z drago prenovo ukvarjati po svojih najboljših močeh. Zaradi pomanjkanja služb kot posledice globalizacije gospodarstva se mala in srednje velika mesta spopadajo z begom možganov, zaradi česar niso zanimiva za naložbe in ugodna za prebivanje.

Z analizo štirih precej različnih upravnih okvirov so avtorji ugotovili, kako delujejo upravne strukture, akterji in izvedbena

orodja ter kdo ima največ pristojnosti in/ali virov za usmerjanje razvoja razvrednotenih območij. Na podlagi navedenega so pridobili ključne informacije, potrebne za razumevanje trenutnih praks preobrazbe na nižjih upravnih ravneh. Izsledki so pokazali, da imajo štiri regionalne razvojne agencije različne izkušnje z obravnavo razvrednotenih območij. Najpomembnejši akterji za prenovo razvrednotenih območij so upravni organi in ustanove na regionalni ali lokalni ravni, lastniki območij in lokalni prebivalci, na katere posamezno razvrednoteno območje neposredno vpliva.

Analiza politik na štirih proučevanih območjih je pokazala podobne izsledke kot analiza politik na naddržavni ravni. Nobena od držav ni poročala o kateri koli državni politiki, posebej namenjeni industrijskim ali drugim razvrednotenim območ-

Preglednica 2: Razlogi za nečrpanje sredstev iz posameznih finančnih spodbud

Spodbuda	Izzivi in ovire
Konkurenčnost podjetij in MSP (Cosme)	Pomanjkanje povezav s potencialnimi projektnimi partnerji (FR)
	Prezapeletni prijavitni obrazci (FR)
	Pomanjkanje človeških virov (FR)
	Pomanjkanje strokovnega znanja (SI)
Instrument za povezovanje Evrope	Pomanjkanje povezav s potencialnimi projektnimi partnerji (FR, IT)
	Prezapeletni prijavitni obrazci (FR)
	Pomanjkanje človeških virov (FR)
	Pomanjkanje strokovnega znanja (IT)
Ustvarjalna Evropa	Pomanjkanje povezav s potencialnimi projektnimi partnerji (AT, FR, SI)
	Prezapeletni prijavitni obrazci (FR)
	Pomanjkanje človeških virov (FR)
	Pomanjkanje strokovnega znanja (SI)
	Prenizka stopnja sofinanciranja (IT)
Obzorje 2020	Pomanjkanje povezav s potencialnimi projektnimi partnerji (AT, FR, IT, SI)
	Prezapeletni prijavitni obrazci (FR, IT, SI)
	Pomanjkanje človeških virov (FR, IT)
	Pomanjkanje strokovnega znanja (SI, IT)
	Omejena narava finančne spodbude (brez sredstev za naložbe) (IT, SI)
	Močna konkurenca (nizka verjetnost uspeha) (IT)
	Preveč administrativnih bremen v izvedbeni fazi (SI)
Leader	Pomanjkanje povezav s potencialnimi projektnimi partnerji (FR)
	Prezapeletni prijavitni obrazci (FR)
	Pomanjkanje človeških virov (FR)
Life	Pomanjkanje povezav s potencialnimi projektnimi partnerji partner (FR, SI)
	Prezapeletni prijavitni obrazci (FR, SI)
	Pomanjkanje človeških virov (FR)
	Pomanjkanje strokovnega znanja (SI)
	Zahtevano predfinanciranje (SI)
	Prenizka stopnja sofinanciranja (IT)
	Preveč administrativnih bremen v izvedbeni fazi (SI)

Opomba: AT: Avstrija, FR: Francija, IT: Italija, SI: Slovenija.

jem. Strateški dokumenti o tej problematiki so na lokalni in regionalni ravni (npr. regionalni razvojni programi, strategija Leader/CLLD ali občinski prostorski načrti). Večja podpora prenovi razvrednotenih območij je predvidena v okviru spodbud evropske kohezijske politike, kot so programi Interreg, Cosme in Ustvarjalna Evropa. Navedeno je razvidno tudi iz nedavnih aktivnosti, ki jih podpirajo naštetih programi: uporaba koncepta kulturne dediščine kot gonilo turizma na izbranem območju (Avstrija, Slovenija, Italija in Francija), aktivacija razvrednotenih območij z endogenimi viri v partnerstvu z lokalnimi prebivalci (Slovenija) in inovativni pristopi k prenovi območij na podlagi pilotnih naložb (Slovenija) (Abluton in Curato, 2019; Brankovič itd., 2019; Kleitz, 2019; Pechhacker in Tiffner, 2019).

Rezultati ankete so pokazali, da je bilo z izjemo slovenskega primera iz spodbud EU v finančni perspektivi 2014–2020 za prenovu razvrednotenih območij črpanih le malo sredstev. Poleg programov Leader/CLLD in Interreg so bili glavni viri sredstev predstavljenih projektov preнове razvrednotenih območij državne spodbude. Analiza vprašalnikov je pokazala še, da črpanje sredstev omejujejo številni dejavniki: pomanjkanje povezav s potencialnimi projektnimi partnerji, prezapleteni prijavní obrazci, pomanjkanje človeških virov in pomanjkanje strokovnega znanja med potencialnimi projektnimi partnerji. Da bi lahko premagali te ovire, bi morale EU ali posamezne državne ustanove ponuditi več podpore za izboljšanje znanja regionalnih akterjev (preglednica 2).

Na podlagi izbora uporabnih in načrtovanih finančnih spodbud ter navedenih izzivov lahko sklepamo, da je bolj kot število in raznovrstnost instrumentov težava sposobnost regionalnih razvojnih agencij, da črpajo sredstva, ki jih ti instrumenti zagotavljajo. Regionalne razvojne agencije obremenjujejo prezapleteni prijavní postopki, poleg tega večina nima zadostnega strokovnega znanja, partnerske mreže ali človeških virov, da bi se lahko uspešno potegovala za finančne spodbude. Čeprav je verjetnost za uspeh v zahtevnih programih, kot sta Obzorje 2020 in Interreg, majhna, se agencije vseeno potegujejo za sredstva iz teh programov, saj so namenjena tudi prenovi razvrednotenih območij.

6 Razprava

V skladu z domnevami naddržavna raven daje splošen okvir in usmeritve, ki naj bi jih države članice upoštevale in vključile v svoje politike. Razpoložljivost finančnih spodbud še ne zagotavlja, da so jih potencialni upravičenci tudi sposobni črpati. Analiza naddržavnih politik za obdobje 2014–2020 je pokazala, da v navedenem obdobju ni bilo strateških politik, neposredno namenjenih prenovi razvrednotenih območij. Podobno so avtorji ugotovili tudi za notranje politike posame-

znih držav. Na regionalni in lokalni ravni so našli posamezne primere strateških dokumentov, in sicer večinoma v okviru regionalnih razvojnih programov, strategij Leader/CLLD in občinskih prostorskih načrtov.

Avtorji so ugotovili, da podpora, ki jo EU zagotavlja prek programov, kot so Interreg, Cosme in Obzorje 2020, ni uporabna samo za preobrazbo razvrednotenih območij, ampak za mala in srednje velika mesta na splošno, saj vključuje bolj celovit pristop. Čeprav omenjena podpora ni neposredno namenjena razvrednotenim območjem, se regije ter njihova mala in srednje velika mesta spopadajo z večplastnimi težavami, povezanimi s preobrazbo, ki bi jih bilo treba strateško in ciljno obravnavati, da bi se za razvrednotena območja zagotovile trajnostne rešitve. Dobrodošlo bi bilo prednostno dodeljevanje virov za najrazličnejše cilje, povezane s preobrazbo tovrstnih območij, kot so varovanje okolja, ohranjanje kulturne dediščine, razvoj obnovljivih virov energije in izboljšanje ozemeljske kohezije.

Čeprav so na voljo številne možnosti financiranja preobrazb, so izsledki ankete pokazali, da se ne izkoriščajo dovolj. Uporaba finančnih spodbud je odvisna od tega, kako dobro regionalne razvojne agencije poznajo postopke za njihovo pridobitev in koliko izkušeni imajo s tem. Dejavniki, ki zavirajo črpanje finančnih spodbud, vključujejo pomanjkanje povezav s potencialnimi projektnimi partnerji, prezapletene prijavní obrazce, pomanjkanje človeških virov in pomanjkljivo strokovno znane partnerjev. EU ali državne ustanove bi morale nameniti pozornost navedenim dejavnikom in zagotoviti ustrezno podporo za izboljšanje strokovnega znanja akterjev, ki se ukvarjajo s tovrstnimi zadevami.

Zaradi izboljšav v novi kohezijski politiki, ki se nanašajo na regije in zagotavljajo boljše možnosti za uspešno izvedbo projektov, avtorji pričakujejo, da se bodo stvari v prihodnje spremenile. Ker je v novi kohezijski politiki število tematskih ciljev zmanjšano z enajst na pet, avtorji pričakujejo tudi več ciljno usmerjenih instrumentov. Navedeno bi regijam omogočilo, da se osredotočijo na samo en instrument, tistega, ki najbolj ustreza njihovim zmogljivostim, strokovnemu znanju in izkušnjam. Hkrati bi morale države več truda vložiti v podpiranje preobrazbe regij, in sicer na samo s spremljanjem in pripravo registrov razvrednotenih območij, kot to počne Slovenija, ampak tudi z zagotavljanjem ciljno usmerjenih finančnih spodbud. Kot je razvidno iz novejših politik, se poskuša oblikovati bolj ciljno usmerjen pristop k preobrazbi razvrednotenih območij (glej preglednico 3). Vse tri politike, omenjene v preglednici 3, obravnavajo vprašanja, povezana z razvojem in prenovu mest ali upravljanjem zemljišč. Teritorialna agenda 2030 (Territorial agenda 2030, 2020) omenja prenovu razvrednotenih območij, Nova leipziška listina (The new Leipzig charter, 2020) daje prednost prenovi razvrednotenih območij ter krepitvi zemlji-

Preglednica 3: Novejše politike, ki namenajo pozornost prenavi razvrstjenih območij

Politika	Primer ciljev, neposredno usmerjenih v prenavo razvrstjenih območij
Teritorialna agenda 2030 (Territorial agenda 2030, 2020)	Zdravo okolje: boljše, okolju prijazne možnosti preživetja, podnebno nevtralna in odporna mesta in regije. Cilj predvideva izgradnjo odpornih skupnosti ter razvoj lokalnih in regionalnih strategij kot odgovor na podnebne spremembe in izgubo biotske raznovrstnosti, vključno s prenavo razvrstjenih območij.
Nova leipziška listina (The new Leipzig charter, 2020)	Opolnomočenje mest za preobrazbo: krepitev urbanega upravljanja za zagotavljanje skupnega dobra – aktivna in strateška zemljiška politika in načrtovanje rabe zemljišč. Cilj predvideva prožen in dolgoročen razvoj, pri čemer imata prednost prenova in kompleksna regeneracija mestnih območij, vključno z razvrstjenimi zemljišči.
Strategija EU za biotsko raznovrstnost do leta 2030 (EU Biodiversity strategy to 2020, 2020)	Načrt EU za obnovo narave: obnova ekosistemov na kopnem in morju – obravnava porabe zemljišč in obnovo talnih ekosistemov. Politika priznava potrebo po krepitevi prizadevanj za sanacijo onesnaženih razvrstjenih območij. Za reševanje navedenih izzivov je bila v okviru politike posodobljena Tematska strategija EU za tla do leta 2030, ki je ključen dokument navedene politike, v njegovi novi različici pa bodo sprejeti tudi konkretni ukrepi.

ške politike in načrtovanja rabe zemljišč, Strategija EU za biotsko raznovrstnost do leta 2030 (EU Biodiversity strategy to 2020, 2020) pa se osredotoča na prekritost tal z neprepustnimi materiali, porabo zemljišč in preprečevanje pozidave kmetijskih površin ter spodbuja prenavo razvrstjenih območij.

Glede upravnih okvirov se države samo zato, ker veljajo za alpske, še ne razlikujejo od katerih koli drugih držav, saj so avtorji ugotovili, da državna ali nadregionalna raven ni tako pomembna kot lokalna. Upravne enote, ki imajo po navadi glavno vlogo pri usmerjanju prenave razvrstjenih območij, so občine. Države se večinoma zanašajo na pristop od spodaj navzgor, pri čemer pa so odvisne od finančne in regulativne podpore države. Francija je edina država, v kateri se na državni ravni izvaja mehanizem, ki zajema vse upravne ravni in neposredno podpira sanacijo razvrstjenih območij, izvajata ga ministrstvo za ekološki prehod ter ministrstvo za visoko šolstvo, raziskave in inovacije prek francoske agencije za ekološki prehod (ADEME, 2021), ki razvija znanje in hkrati dodeljuje finančno pomoč projektom prenave razvrstjenih zemljišč na nekdanjih industrijskih območjih.

Avtorji so pričakovali večjo vlogo slovenskih regionalnih razvojnih agencij, saj so odgovorne za pripravo regionalnih razvojnih programov, vključno s sedemletnim strateškim načrtom črpanja sredstev EU. Čeprav bi morale občine same poskrbeti za to, da izboljšajo svoje znanje, spretnosti in zmogljivosti za uspešno prenavo razvrstjenih območij, bi morale biti tudi finančne spodbude prijaznejše za uporabo, zlasti ker aktivnosti, povezane s preobrazbo, zahtevajo ogromno finančnih virov in velik vložek nepovratnih sredstev za pripravo zemljišč za nadaljnji razvoj. Glede narave rešitev, sprejetih za razvrstjena območja, trenutne preobrazbene prakse na pilotnih območjih vključujejo predvsem mehke rešitve, kot so akcijski načrti, študije, sodelovalne platforme in podatkovne zbirke. Avtorji domnevajo, da so razlog za navedene netrajnostne pra-

kse omejitve sedemletne perspektive agende EU, ki regionalne razvojne agencije sili v ciklično iskanje virov za kratkoročne ali mehke rešitve, in dejstvo, da so razvrstjena območja prepoznana kot priložnosti za razvoj alpske industrijske krajine.

7 Sklep

Analiza politik v predstavljeni raziskavi kaže, da so razvrstjena območja in še zlasti alpske industrijske krajine kot tema politike trenutno razpršeni med več sektorjev ali področij. Da bi odpravili navedeno razpršenost, ki je prepoznana tudi kot eden izmed razlogov za slabše črpanje sredstev, bi morala EU pripraviti posebno strategijo, ki bi jo spremljali tudi finančni ukrepi. Trenutno se preobrazba osredotoča na zelo omejen obseg aktivnosti ter večinoma vključuje posege za povečanje energijske učinkovitosti in energetske inovacije, zanemarija pa mehkejšje pristope, kot je turizem. Vsa proučevana območja so v Alpah, a so v različnih fazah preobrazbe. Še pomembnejše pa je, da imajo različne zmogljivosti za proaktivno odzivanje na priložnosti za preobrazbo, zlasti z vidika črpanja sredstev.

Vsem proučevanim območjem malih in srednje velikih mest je skupno to, da spadajo v EU, pri čemer so nekatera bolj iznajdljiva kot druga. Z vidika finančnih spodbud, ki jih črpajo, in ravni znanja, avtorji ugotavljajo, da pri preobrazbi v glavnem uporabljajo pristop od spodaj navzgor, ki ni podprt na državni ravni. Vsa pa se zavedajo pomena politik EU in zlasti finančnih sredstev EU. Za boljše črpanje navedenih sredstev se vsa območja strinjajo, da bi morala biti centralno upravljana, in ne razpršena med programi in skladi, saj to območjem z manjšimi zmogljivostmi otežuje spremljanje in razumevanje razpisov ter posledično črpanje sredstev. Manjša zmogljivost pridobivanja sredstev na proučevanih območjih je morda povezana s tem, da so del malih in srednje velikih mest, čeprav slovenski primer kaže, da je navedena zmogljivost odvisna od lokalnih pobud in

odgovornih ustanov. Program Interreg je bil prepoznan kot najbolj uporaben med pobudami EU, čeprav so bile izpostavljene tudi nekatere njegove pomanjkljivosti, na primer to, da podpira samo mehke rešitve, ne pa tudi gradnjo infrastrukture. Kot je bilo navedeno v projektu Cabernet (2006), se javna finančna podpora ne sme dodeljevati vsem razvrednotenim območjem enako, ampak na podlagi treh modelov. V model A spadajo območja, za katera je zaradi razmeroma nizkih stroškov revitalizacije in visoke vrednosti zemljišča zelo verjetno, da jih bodo zasebni investitorji hitro prenovili.

Raziskava daje nekaj splošnih smernic, ki so lahko uporabne tudi za druga podobna območja v Alpah. Prvič, njeni izsledki lahko pripomorejo k boljši ozaveščenosti o nujnosti in dodani vrednosti procesov preobrazbe. Drugič, daje boljši vpogled v podrobnosti te dolge poti, polne negotovosti, in s tem deležnike spodbudi, da se nanjo podajo. Tretjič, nacionalne in regionalne deležnike bi bilo treba spodbuditi, da več časa in truda namenijo zagotavljanju zadostnih človeških virov, ki lahko pomagajo pri prenovi. Poleg tega morajo pridobiti ustrezno strokovno znanje, vzpostaviti mreže potencialnih projektnih partnerjev ter si prizadevati za oblikovanje močnih skupnosti z jasno vizijo glede prihodnje prenove razvrednotenih območij. Na podlagi navedenega bo morda lažje predvideti bolj trajnostne prostorske spremembe v Alpah in izboljšave, kot so krajevno usmerjene preobrazbe na podlagi lokalnih pobud (npr. ponovna uporaba pozidanih območij in preprečevanje pozidave tal na nezazidanih zemljiščih) ali izboljšana podoba območij.

Na splošno avtorji menijo, da bi morala EU prepoznati in priznati regionalne potrebe po finančni podpori za projekte preobrazbe in strokovnem znanju. Potreben je bolj ciljno in krajevno usmerjen pristop. Tudi izsledki predstavljene raziskave dokazujejo, da trenutni pristop, pri katerem EU predvideva, da vse regije razumejo, kaj jim je na voljo, ne deluje in bi ga morali ustrezno spremeniti tako, da bi postal bolj ciljno usmerjen in bi zagotavljal bolj zadovoljljive rezultate.

Manca Krošelj, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Ljubljana, Slovenija
E-naslov: manca.kroselj@bf.uni-lj.si

Tomaž Pipan, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Ljubljana, Slovenija
E-naslov: tomaz.pipan@bf.uni-lj.si

Naja Marot, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Ljubljana, Slovenija
E-naslov: naja.marot@bf.uni-lj.si

Zahvala

Raziskava, predstavljena v tem članku, je bila financirana v okviru projekta trALLs – Preobrazba alpskih industrijskih krajin (št. projekta: 639; 2018–2021), ki je potekal v okviru programa Interreg Območje Alp (prednostno področje 3 – Alpski prostor, primeren za bivanje).

Viri in literatura

Abluton, S., in Curato, V. (2019): *trALLs – Alpine industrial landscape transformation. WPT2: Existing policies on local/regional level assessment report: Borgo San Dalmazzo – Italy*. Končno poročilo. Borgo San Dalmazzo, LAMORO Development Agency.

ADEME (2021): *Our organisation*. Dostopno na: <https://www.ademe.fr/en/ademe-the-french-ecological-transition-agency/our-organisation/> (sneto 31. 5. 2022).

Alker, S., Joy, V., Roberts, P., in Smith, N. (2000): The definition of brownfield. *Journal of Environmental Planning and Management*, 43(1), str. 49–69. doi:10.1080/09640560010766

Alpine convention: Sustainable rural development and innovation. 2011. Innsbruck, Permanent Secretariat of the Alpine Convention. Dostopno na: https://www.alpconv.org/fileadmin/user_upload/Publications/RSA/RSA3_EN.pdf (sneto 31. 5. 2022).

An EU strategy for the Alpine region (EUSALP). 2014. Bruselj, Generalni direktorat za regionalno in mestno politiko. Dostopno na: <https://www.alpine-region.eu/sites/default/files/uploads/page/24/attachments/eusalpcoredocument03072014.pdf> (sneto 31. 5. 2022).

Bausch, T., Koch, M., in Vesper, A. (ur.) (2014): *Coping with demographic change in the Alpine regions: Actions and strategies for spatial and regional development*. Heidelberg, Springer Berlin. doi:10.1007/978-3-642-54681-5

Bergatt Jackson, J., Drobiec, L., Ferber, U., Gorski, M., Nathanail, P., in Petriková, D. (2006): *Brownfields handbook*. Ostrava, VŠB-TU Ostrava. Dostopno na: http://fast10.vsb.cz/lepob/index1/handbook_eng_screen.pdf (sneto 31. 5. 2022).

Bole, D., Kozina, J., in Tiran, J. (2020): The socioeconomic performance of small and mediumsized industrial towns: Slovenian perspectives. *Moravian Geographical Reports*, 28(1), str. 16–28. doi:10.2478/mgr-2020-0002

Brankovič, U., Mrak, I., Cvenkel, H., in Terčon, S. (2019): *trALLs – Alpine industrial landscape transformation. WPT2: Existing policies on local/regional level assessment report: Tržič – Slovenia*. Končno poročilo. Kranj, BSC Kranj.

Cabernet (2006): *Concerted action on brownfield and economic regeneration network*. Dostopno na: <http://www.eugris.info/displayproject.asp?Projectid=4415> (sneto 31. 5. 2022).

Chilla, T., Heugel, A., Streifeneder, T., Ravazzoli, E., Laner, P., Teston, F., idr. (2019): *The Alps 2050 atlas – ALPS 2050: Common spatial perspectives for the Alpine area. Towards a common vision*. Luxembourg, ESPON. Dostopno na: https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON_Alps_2050_FR_annex_ATLAS.pdf (sneto 19. 10. 2020).

Clarinet (2002): Contaminated land rehabilitation network for environmental technologies. V: Grimski, D., Lowe, J., Smith, S., in Ferber, U. (ur.): *Brownfields and redevelopment of urban areas*, str. 1–137. Dunaj, Federal Environment Agency Ltd. Dostopno na: https://clu-in.org/wales/download/3CLARINET_brownfields_report.pdf (sneto 31. 5. 2022).

- Cobraman (2009): *Cobraman brownfields project*. Dostopno na: <http://cobraman.uirs.si/Home/Aboutproject/tabid/92/language/en-US/Default.aspx> (sneto 31. 5. 2022).
- Cortinovis, C., in Geneletti, D. (2018): Mapping and assessing ecosystem services to support urban planning: A case study on brownfield regeneration in Trento, Italy. *One Ecosystem*, 3, e25477.
- Cotic, B. (2019): Industrial symbiosis in brownfields in Kranj, Slovenia. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 471(11), 112073. doi:10.1088/1757-899X/471/11/112073
- Cotič, B., in Ažman Momirski, L. (2020): Inventory of brownfield sites in Slovenia: Towards a new methodology. *Prostor*, 28(1), str. 166–179. doi:10.31522/p.28.1(59).11
- Cotič, B., in Kerbler, B. (2019): The analysis of brownfields related topics in Slovenian spatial planning legislation from 2002 to 2017. *Igra ustvarjalnosti – Creativity Game*, 7, str. 22–27. doi:10.15292/IU-CG.2019.07.022-027
- Dax, T. (2008): *The role of mountain regions in territorial cohesion, a contribution to the discussion on the green paper on territorial cohesion*. Končno poročilo. Dunaj, Euromontana.
- Energy 2020: A strategy for competitive, sustainable and secure energy*. 2011. Luxembourg. Dostopno na: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_energy2020_en_0.pdf (sneto 6. 3. 2019).
- ESPON (2006): *ESPON 1.4.1 The role of small and medium-sized towns (SMESTO)*. Dostopno na: https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/fr-1.4.1_revised-full.pdf (sneto 31. 5. 2022).
- EU biodiversity strategy for 2030: Bringing nature back into our lives*. 2020. Bruselj. Dostopno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0380> (sneto 31. 5. 2022).
- EUGRIS (2021): *Portal for soil and water management in Europe*. Dostopno na: <http://www.eugris.info/index.asp> (sneto 31. 5. 2022).
- EUROPE 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM(2010)*. 2010. Bruselj. Dostopno na: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Euro-pe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (sneto 5. 3. 2019).
- Evropska komisija (1999): *The common agricultural policy. 1999 review*. Luxembourg. Dostopno na: http://aei.pitt.edu/94108/1/1999_REVIEW.pdf (sneto 31. 5. 2022).
- Evropska komisija (2015): *Concerning a European Union strategy for the Alpine region. COM(2015) 366 final*. Bruselj. Dostopno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0366&from=SL> (sneto 5. 3. 2019).
- Evropska komisija (2016a): *Strategic plan 2016–2020 – DG GROW*. Ref. Ares(2017)6342466. Bruselj. Dostopno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/strategic-plan-2016-2020-dg-grow_july2016en.pdf (sneto 6. 3. 2019).
- Evropska komisija (2016b): *Strategic plan 2016–2020 – DG regional and urban policy. Ref. Ares(2016)1566833*. Bruselj. Dostopno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/strategic-plan-2016-2020-dg-regio_april2016_en.pdf (sneto 6. 3. 2019).
- Evropska komisija (2018a): *2019 Annual work programme for the implementation of the Creative Europe programme. C(2018) 6687*. Bruselj. Available at: <https://culture.ec.europa.eu/sites/default/files/library/c-2018-6687.pdf> (sneto 31. 5. 2022).
- Evropska komisija (2018b): *A new European agenda for culture. COM(2018) 267 final*. Bruselj. Dostopno na: <https://culture.ec.europa.eu/document/new-european-agenda-culture-swd2018-267-final> (sneto 31. 5. 2022).
- European landscape convention and reference documents*. 2020. ETS št. 176/2020. Strasbourg, Svet Evrope.
- European spatial development perspective (ESDP) Towards balanced and sustainable development of the territory of the European Union*. 1999. Luksemburg, European Communities. Dostopno na: <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/european-spatial-development-perspective-esdp> (sneto 31. 5. 2022).
- Görmar, F., in Harfst, J. (2019): Path renewal or path dependence? The role of industrial culture in regional restructuring. *Urban Science*, 3(4), str. 106. doi:10.3390/urbansci3040106
- Harfst, J. (2015): Utilizing the past: Valorizing post-mining potential in central Europe. *The Extractive Industries and Society*, 2(2), str. 217–224. doi:10.1016/j.exis.2015.01.003
- Harfst, J., Wirth P., in Marot, N. (2020): Utilizing endogenous potentials through EU cohesion policy: Examples from central Europe. *European Planning Studies*, 28(11), str. 2193–2212. doi:10.1080/09654313.2020.1712675
- Humer, A., in Palma, P. (2013): The provision of services of general interest in Europe: Regional indices and types explained by socio-economic and territorial conditions. *Europa XXI*, 23, str. 85–104. doi:10.7163/Eu21.2013.23.5
- Investing in a smart, innovative and sustainable industry: A renewed EU Industrial Policy Strategy*. 2017. Bruselj. Dostopno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2017%3A479%3AFIN> (sneto 31. 5. 2022).
- Jigoria-Oprea, L., in Popa, N. (2017): Industrial brownfields: An unsolved problem in post-socialist cities. A comparison between two mono industrial cities: Reșița (Romania) and Pančevo (Serbia). *Urban Studies*, 54(12), str. 2719–2738. doi:10.1177/0042098016655057
- Kleitzi, T. (2019): *trAILS – Alpine industrial landscape transformation. WPT2: Existing policies on local/regional level assessment report: L'Argentière-La-Bessée – France*. Končno poročilo. L'Argentière-La-Bessée, CAUE84.
- Krošelj, M., Marot, N., in Pipan, T. (2020): *trAILS – Alpine industrial landscape transformation. WPT4: Comparative analysis of policies targeting Alpine industrial landscapes (AILS)*. Končno poročilo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo.
- Lampič, B., Kušar, S., in Zavodnik Lamovšek, A. (2017): A model of comprehensive assessment of derelict land as a support for sustainable spatial and development planning in Slovenia, *Dela*, 48, str. 33–59. doi:10.4312/dela.48.2.33-59
- Leipzig charter on sustainable European cities*. 2007. Končni osnutek. Berlin, Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation, Building and Nuclear Safety, Press and Information Office.
- Marot, N., Gantar, D., in Mali Černič, B. (2015): Added value from European Territorial Co-operation: the impact of demographic change in the Alps on the young. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 30(30), str. 87–108. doi:10.1515/bog-2015-0037
- Marot, N., in Harfst, J. (2020): Post-mining landscapes and their endogenous development potential for small- and medium-sized towns: Examples from central Europe. *The Extractive Industries and Society*, 8(1), str. 168–175. doi:10.1016/j.exis.2020.07.002
- Migliorati, L., in Veronesi, L. (2020): The consequences of modernity in the deep Europe: The transformation of industrial landscapes in Alpine regions. *Italian Sociological Review*, 10(1), str. 1–29. doi:10.13136/isr.v10i1.315
- Modica, M. (2019): Industrial brownfield sites in the Alps. A first quantitative overview and potential implications for regional development. *Revue de géographie alpine*, 107(1), str. 1–17. doi:10.4000/rga.5274

- Oc, T., in Tiesdell, S. (1991): The London docklands development corporation (LDDC), 1981–1991: A perspective on the management of urban regeneration. *The Town Planning Review*, 62(3), str. 311–330. doi:10.3828/tpr.62.3.j3qt6w7572484271
- Parkinson, M. (1988): Urban regeneration and development corporations: Liverpool style. *Local Economy*, 3(2), str. 109–118. doi:10.1080/02690948808725933
- Pechhacker, J., in Tiffner, G. (2019): *trALLs – Alpine industrial landscape transformation. WPT2: Existing policies on local/regional level assessment report: Eisenerz – Austria*. Končno poročilo. Eisenerz, VESTE.
- Sielker, F. (2016): A stakeholder-based EU territorial cooperation: The example of European macro-regions. *European Planning Studies*, 24(11), str. 1995–2013. doi:10.1080/09654313.2016.1221383
- Skrabal, J. (2020): What can we learn from brownfield databases? Exploring specifics of the location of brownfields in the Czech Republic. *Geographia Technica*, 15(2), str. 191–201. doi:10.21163/GT_2020.152.18
- Stallmann, M. (2014): *Brownfield redevelopment and inner urban development*. Dessau-Roßlau, Umweltbundesamt. Dostopno na: <https://www.umweltbundesamt.de/en/topics/soil-agriculture/land-use-reduction/brownfield-redevelopment-inner-urban-development> (sneto 6. 7. 2021).
- Steinicke, E., Čede, P., in Löffler, R. (2012): In-migration as a new process in demographic problem areas of the Alps. Ghost towns vs. amenity settlements in the Alpine border area between Italy and Slovenia. *Erdkunde*, 66(4), str. 329–344. doi:10.3112/erdkunde.2012.04.04
- Strengthening innovation in Europe's regions: Strategies for resilient, inclusive and sustainable growth*. 2017. Bruselj. Dostopno na: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/2014/com_2017_376_2_en.pdf (sneto 6. 3. 2019).
- Territorial agenda 2030*. 2020. Dostopno na: https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/TA2030_jun2021_en.pdf (sneto 31. 5. 2022).
- Territorial agenda of the European Union 2020: Towards an inclusive, smart and sustainable Europe of diverse regions*. 2011. Gödöllő. Dostopno na: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/what/territorial-cohesion/territorial_agenda_2020.pdf (sneto 19. 10. 2020).
- Teston, F., in Bramanti, A. (2018): EUSALP and the challenge of multi-level governance policies in the Alps. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 10(2), str. 140–160. doi:10.1108/WHATT-12-2017-0079
- The EU biodiversity strategy to 2020*. 2011. Luxembourg. Dostopno na: <http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/brochures/2020%20Biod%20brochure%20final%20lowres.pdf> (sneto 6. 3. 2019).
- The new Leipzig charter: The transformative power of cities for the common good*. 2020. Leipzig, Federal Ministry of the Interior and Community. Dostopno na: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/brochure/new_leipzig_charter/new_leipzig_charter_en.pdf (sneto 14. 3. 2022).
- Thornton, G., idr. (2007) The challenge of sustainability: Incentives for brownfield regeneration in Europe. *Environmental Science and Policy*, 10(2), str. 116–134. doi:10.1016/j.envsci.2006.08.008
- Timbre (2012): *Tailored improvement of brownfield regeneration in Europe*. Dostopno na: <http://www.timbre-project.eu/timbre-project.html> (sneto 31. 5. 2022).
- Vanheusden, B. (2009): Recent developments in European policy regarding brownfield remediation. *Environmental Practice*, 11(4), str. 256–262. doi:10.1017/S1466046609990202
- Walker, G. (2000): Urban planning, hazardous installations, and blight: An evaluation of responses to hazard — Development conflict. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 18(2), str. 127–143. doi:10.1068/c9782
- Weilacher, U., idr. (2021): *Alpine industrial landscapes transformation – trALLs. Project Handbook*. München, Technische Universität München. Dostopno na: <https://www.alpine-space.org/projects/trails/en/home> (sneto 6. 7. 2021).
- Wirth, P., Černič Mali, B., in Fischer, W. (2012): *Post-mining regions in central Europe: Problems, potentials, possibilities*. München, Oekom Verlag.
- Yount, K. R. (2003): What are brownfields? Finding a conceptual definition. *Environmental Practice*, 5(1), str. 25–33. doi:10.1017/S1466046603030114